

УДК 316. 32:[30]: 004.422.322

Ольга Говоровська
(Переяслав-Хмельницький)**ЗМІНИ У СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСАХ ПІД ВПЛИВОМ
ГЛОБАЛЬНОЇ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ**

В статті розглядаються процеси, які відбулись в суспільстві під впливом світової інформатизації. Надається визначення терміну «постіндустріальне суспільство», розглядаються основні складові та притаманні йому властивості. Визначається вплив сучасних інформаційних засобів на особистість, їх роль в формуванні суспільства.

Ключові слова: інформатизація суспільства, технотронне суспільство, постіндустріальне товариство, епоха субкультур, інформаційні технології, засоби масової інформації.

Інформатизація суспільства – складний соціально-історичний процес переходу до нової стадії цивілізації. Сутність її полягає в експоненційному наростанні обсягу економічної, політичної, науково-технічної, правової та духовно-культурної інформації, необхідної для вирішення соціально-економічних, науково-технічних, побутових і культурних проблем. Домінуючим видом діяльності в сфері суспільного виробництва є збір, накопичення, продукування, обробка, зберігання, передача і використання інформації. В умовах експоненціального зростання виробництва переробка і перетворення інформації можуть здійснюватися лише на основі сучасних засобів мікропроцесорної та обчислювальної техніки, а також різноманітних засобів інформаційного обміну.

Інформаційно-комунікаційні технології відіграють все більш вагому, значиму вагому роль у суспільному устрої, особливо це стосується так званого постіндустріального суспільства. З цієї точки зору важливо усвідомити наступні питання: що є постіндустріальне суспільство; тенденції, що визначають його утворення і розвиток; роль і вплив інформаційних технологій і комунікаційних процесів на життя суспільства в цілому і духовну сферу зокрема.

Концепція інформаційного суспільства з'явилася одночасно з концепцією постіндустріалізму в 60-і – 70-ті роки минулого століття. Обидві концепції визначають новий етап розвитку цивілізації як швидко розвивається суспільство, засноване на передових технологіях і постматеріалістичних системах цінностей. Початок XXI століття характеризується стрімким розвитком процесів глобальної інформатизації, активно розробляються і впроваджуються інформаційні технології, причому їх впровадження набуває характер системної інновації, викликаючи

економічні, політичні, соціальні перетворення і навіть зміни в духовній сфері. В історії розвитку цивілізації сталося кілька інформаційних революцій, що спонукали перетворення суспільних відносин в наслідок кардинальних змін у сфері обробки інформації, які обумовили надбання суспільством нової якості.

Згідно з критеріями економічного укладу та пов'язаним з ним способом життя і культури сучасна соціологія та соціальна філософія на відміну від марксистського в основу класифікації закладає цивілізаційний підхід, згідно з яким суспільство у своєму розвитку проходить три етапи: традиційний (до індустріального), сучасне (індустріальне) і постіндустріальне суспільство. Стосунки традиційного суспільства з погляду на земельну власність відповідають суспільству аграрного типу, що визначає відносно статичний суспільний устрій.

На відміну від нього сучасне суспільство має всі ознаки промислового, ринкового типу, стосунки в якому визначаються через призму приватного підприємництва і великого машинного виробництва. Суспільний устрій є динамічним, різноманітним, чітко структурованим по відношенню до приватної власності і роду занять. Визначальну роль, на відміну від сільського господарства, промисловості і торгівлі, відіграє все більше спрямованість на національні і транснаціональні ринки, компанії, монополії. Праця, з малокваліфікованої і підневільної, перетворюється на кваліфіковану і найману. Остаточо формуються національні держави, найбільш розвинені з яких претендують на імперський статус. Весь прогрес суспільно-економічних відносин визначається ходом науково-технічного прогресу (НТП).

Якщо в до-індустріальному типі суспільства традиція є основним засобом суспільного відтворення, а суспільне життя ґрунтується на особистісному зв'язку, в якому переважає колективність та відповідність соціальної ролі над індивідуальністю. У сучасному ж (індустріальному) суспільстві панує примат приватного життя і цінності індивідуальності. Батьківщина цього суспільства - Захід. Людина тут спрямовується в майбутнє, час набуває характеристику «час - гроші», відбувається секуляризація традиційних духовних цінностей. Особистість, пориваючи з традиційними зв'язками, осмислює себе як індивідуальний проект, заснований на свободі вибору. Зв'язки особистого типу замінюються універсально-абстрактним зв'язком (абстрактні посередники, соціально-політичні інститути, гроші).

Тип суспільства, що приходить на зміну індустріальному, має кілька назв: постіндустріальне інформаційне, технотронне, комунікаційне, суперіндустріалізм, суспільство постмодерну та ін. Термін «постіндустріальне суспільство» був введений американським соціологом Д.Беллом. У своїй концепції він прогнозував перетворення капіталізму, без класової боротьби, лише шляхом НТП, у нову соціальну систему, вільну від протиріч індустріального суспільства. Соціальна революція у нього підміняється технологічною, а бізнесмени-буржуа поступаються місцем технократам і вченим [2].

Американський соціолог і державний діяч З.Бжезинський ввів термін «технотронне суспільство» [1]. У своїй теорії він також обґрунтовував подолання всіх протиріч буржуазного суспільства в результаті прогресу науки і техніки, переходу влади і власності до технічних фахівців і професійним менеджерам.

Концепцію «постіндустріального товариства» поділяє і французький соціолог А. Турен. Її прихильником також був американський футуролог Г. Кан. Також переконаним апологетом інформаційного суспільства (суперіндустріалізму) є відомий американський соціолог і футуролог А.Тоффлер.

Сьогодні, все більше використовується термін «суспільство постмодерну». Традиційно поняття «модерн» означає стильовий напрям у західному образотворчому і декоративному мистецтві, архітектурі. Також це позначення всього нового і сучасного. Тому у західній соціології та філософії терміном «модерн» прийнято позначати індустріальне суспільство. При цьому, модернізація, тобто вдосконалення, оновлення, це - індустріалізація суспільства, трансформація традиційного суспільства в індустріальне. Модернізмом (авангардизмом) називали напрямки в мистецтві та літературі кін. XIX - XX в.в., що характеризувалися розривом з класичною традицією реалізму.

Сьогодні ми говоримо про суспільство постмодерну (тобто після модерну), як про наступного за індустріальним (суспільством модерну), і про постмодернізм як про культуру епохи постмодерну (точніше, як про переважаючі тенденції в культурі суспільства постмодерну).

Постіндустріальне суспільство характеризується переважанням сервісу над виробництвом, тобто головною і визначальною висувається сфера послуг, а розвиток інформаційних і комунікаційних технологій стає домінуючим напрямком. Колишній класовий поділ суспільства, заснований на ставленні до володіння засобами діяльності, поступається місцю новому

соціальному структуруванню на основі професійної зайнятості, рівня кваліфікації та освіти, ставлення до основних інформаційних джерел та потоків. При цьому виробництво послуг і інформації переважає над виробництвом товарів. Речі, предмети у свідомості людей втрачають свою об'єктивну сутність, придбавши знаково - символічне значення. Закономірним явищем стає потік, конвеєр взаємозамінюваних речей, предметів побуту. Це справедливо і для ідей, послуг, інформаційних повідомлень.

Чільне становище, переважаюче над продуктивною і творчою діяльністю, набуває споживання, яке інституалізується. Сама соціальна система все більше потребує людей не тільки в їх якості трудящих і платників податків, а як споживачів. Можна сказати, що людина з «*homo sapiens producentis*» (людини розумної виробляє) перетворюється на «*homo sapiens consumentis*» (людини розумної споживає), а з «*homo economicus*» (людини господарського) в «*homo informaticus*» (людини інформаційного). Споживання товарів переходить у нову якість - споживання послуг, а потім і в споживання інформації.

Реальне життя підміняється таким собі інформаційно - споживчим простором, а початкове середовище проживання (природа і суспільство) - штучним середовищем техніцизму і віртуальною реальністю. У відносинах, зв'язках і діяльності людей переважає участь символічних посередників - і це аж ніяк не тільки речові і реальні об'єкти - носії (гроші, експерти), а й цілком вигадані, штучні інститути і персонажі, що населяють особливий інформаційно- віртуальний простір. Люди спілкуються не один з одним, а з віртуальними фантомами, обмінюючись інформаційними повідомленнями. Цьому передуює обмін, немає «живих» людських істот, а обмін товарами і послугами, спілкування персон, одних соціальних масок з іншими.

Необхідно зробити уточнення самого терміну «віртуальний». Віртуальний означає - умовний, можливий, ймовірний. Віртуальність, наприклад - спосіб побудови програмістом умовного середовища з зручними для користувача інтерфейсом, а віртуальна пам'ять - використовується користувачем система запам'ятовуючих пристроїв комп'ютера як загальної єдиної пам'яті. У квантовій фізиці існує також поняття віртуальних частинок, можливих віртуальних переходів, які відрізняються від інших звичайних, реальних частинок зв'язком між енергією, імпульсом і масою.

Створений людиною за допомогою персональних комп'ютерів, телевізійної, аудіо - та відеоапаратури інформаційно - символічний вміст Інтернету, предметних (матеріальних) носіїв інформації, електронних ЗМІ,

так само як і інформація, закладена в книгах, пресі, будь-якій друкованій продукції, творах живопису і графіки, по суті має різні прояви віртуальної реальності. Простір міфу - це та ж віртуальна реальність. Аналогічне можна сказати і про внутріпсихічні марення, світи сновидінь.

Менталітет людини, його психосфера, включає умоглядні образи, уявлення, думки, фантазії, емоції, почуття. Людина має здатність відображати і зображувати своє буття в словах, малюнках, знімках, але, перш за все в уяві, уявленнях і фантазіях. Звичайно, людина так робила завжди, відрізняючись, тим самим, від тваринного світу .

Особливість сучасного етапу людської життєдіяльності полягає в тому, що люди стали надавати світу ескапізму (світу людських мрій заснованих на ілюзорному сприйнятті дійсності), переважаючої над матеріальною дійсністю (істинним буттям) ролі. Навколишній предметний світ підміняється штучним середовищем, віртуальним світом, вміст якого - створена людиною інформація, штучні образи і символи, і не більше того.

Цей віртуальний світ, що сприймається об'єктивно (як зовнішній об'єкт), насправді суб'єктивний, тому що невіддільний від самої людини, від сприйняття, уявлень, думок та почуттів. Існуючи, на перший погляд, об'єктивно і незалежно від свідомості мислячого суб'єкта, він у той же час як би не існує окремо від людини в його повсякденній реальності .

За великим рахунком світ віртуальної реальності не існує для тварин і рослин, він не має сенсу і для неживої матерії, він призначений. Важливий і має значення він лише для людини. І від того, наскільки адекватно цей світ відображає (і зображує) реальне буття, повсякденну дійсність, залежить психічне здоров'я людини, її розумові здібності.

Крім культури змінюється і сама соціальна сфера (тип структурування суспільства), а саме - замість традиційного поділу на економічні класи (власників і найманих працівників) і страти (нижчий, середній і вищий), суспільство диференціюється за професіями, рівнем освіти та кваліфікації, по відношенню до інформаційних джерел і процесів.

За висловом А.Тоффлера, настає «епоха субкультур» [4]. Ще один фактор - ставлення і внутрішня сутність влади. У політичній сфері мається на увазі, що владу в свої руки спочатку візьмуть представники технократії (вчені, інженери, техніки), а потім і професійні управлінці та комунікатори, відтіснивши колишню еліту - бюрократів і власників - капіталістів. Відбудеться поступовий перерозподіл власності, яка перейде до нових управлінців. Таким чином, буде створена нова еліта - інтелектуальна і

комунікативна . Відносини в суспільстві визначатимуть не приватні власники і бізнесмени - капіталісти, а менеджери, іміджмейкери та медіа- діячі, експерти та інтелектуали.

Тим самим, стверджується, що приватна власність як соціальний інститут і економічний фактор втратить своє переважне значення. Новою формою власності і капіталу стануть знання, інформація, ноу-хау. У відповідь на це можна навести слова А.Зинов 'єва , який справедливо відзначив абсурдність і підлість подібного твердження. Весь світ заповнений всілякою інформацією, яка вже перетворилася на непотрібний мотлох, і вже тим більше яка не принесла нікому особливих багатств. Незаможні верстви, як були жебраками, такими і залишилися, незважаючи на широкий доступ до необмеженої інформації. Капіталом інформація може стати лише при її застосуванні як технологій для виробничої та інших сфер. Джерелом певних доходів вона може бути для тих категорій громадян, які користуються нею в силу своєї професійної приналежності та діяльності - вчені, творці, журналісти, викладачі, а також розвідники (прихована інформація). Для більшості ж інших людей весь цей масив інформації по більшій мірі марний.

Автори - апологети концепції постіндустріалізму - суперечать самі собі. Якщо власність перерозподіляється, переходячи від традиційних власників - капіталістів в руки управлінсько - комунікативної еліти , то це ще не означає, що вона зникає зовсім. І навіть, якщо власність прийме іншу форму, інший вид, вона все одно залишається власністю в повному розумінні цього слова. Власність не зникне, як не зникне і соціально- класовий поділ людей, членів суспільства [3]. Вони лише візьмуть видозмінені форми, але сутність їх залишиться та ж - соціальна нерівність і керування одних іншими.

В економіці, потіснивши традиційну сферу бізнесу, вперед вириваються наукомісткі галузі (біотехнології, гена інженерія), в першу чергу, пов'язані з індустрією інформації та комунікації (мікроелектроніка, інформатика, робототехніка). Основні продуктивні сили минулого - люди і предмети праці, витісняються на задній план новою продуктивною силою - наукою, новітніми інформаційними технологіями.

Узагальнюючи характеристику основних рис постіндустріального або інформаційного суспільства важливо зазначити - це такий тип суспільного устрою, який приходить на зміну індустріальному суспільству, в якому сфера послуг виходить на перший план, в той же час вплив і частка виробничого сектора економіки зменшується і поступається місце першої .

Причому, основу цього процесу обумовлює в цілому науково-технічний прогрес та інформаційно - комунікаційний прорив, тобто бурхливий розвиток мікроелектроніки, інформаційно - обчислювальної та комунікаційної техніки.

У суспільно - економічному житті інформаційного суспільства переважають такі процеси, як створення національних і міжнародних банків даних, транснаціональних потоків та потоків комунікації, поширення впливу ЗМІ в глобальному масштабі, об'єднання усього світу мережею Інтернету і миттєвої (за допомогою супутників) зв'язку з будь-якою точкою планети. В економіко - політичній і духовній сферах - глобалізація економіки, створення єдиної світової системи торгівлі, екстраполяція Заходом своїх культурних цінностей і норм на інші країни і народи світу (вестернізація), поширення ідей лібералізму і мондіалізму в світовому співтоваристві.

Питання розвитку масових комунікацій та інформаційних технологій у зв'язку з їх впливом на суспільне буття займають певне місце, як у філософських, так і у власне футурологічних дослідженнях. Важливо звернути особливу увагу на те, що засоби масової інформації (особливо електронні - телебачення, радіо, Інтернет) створюючи у соціально-ментальному просторі якусь особливу віртуальну реальність зовсім не обов'язково адекватно відображають справжній стан справ, що існує в дійсності, в природі і в суспільстві. Відбувається свідомий відрив від справжньої реальності. Людей навмисно відокремлюють від реальних фактів і явищ, привчаючи отримувати рафіновану або у певній мірі адаптовану інформацію від посередників - засобів мас - медіа. Безпосереднє сприйняття і оцінка фактів, подій, предметів і відносин поступилося місцем квазидіалогу за схемами « екран - глядач », «динамік - слухач», «друкований аркуш - читач». Людина може висловлюватися і навіть сперечатися у відповідь на отриману від ЗМІ інформацію, але фізичного контакту з відправником вона не має, якщо тільки опосередковано у вигляді письмових послань або запрошень виступити на телебаченні, в радіо ефірі. В той же час реальні можливості для безпосереднього діалогу та обміну думками надає Інтернет за допомогою електронної пошти, facebook, twitter та інше.

Агресивний наступ інформаційних технологій також відзначається на необхідності по новому усвідомлення значення для людини особистого досвіду, який нерідко стає непотрібним і обтяжливим. Все, що завгодно, можна пережити, не виходячи з дому, в уяві сприймаючи цей досвід і ідентифікуючи себе з учасниками зображуваних подій. Досвід підміняється подобою досвіду, ерзацом, здобуті власним шляхом знання - вкладеним у

свідомість ззовні і нав'язаним інформаційним сурогатом. Особистість плаває в «морі» штучної інформації, борсаючись і часом захлинаючись серед «хвиль» різноманітних і суперечливих відомостей, ненав'язливою пропагандою і відвертою агітацією. І чим нижче поріг критичності і здорового скепсису, тим людина більш сприйнятлива і довірлива до інформації, оцінок і висновків ЗМІ, ангажованих тими чи іншими структурами влади та політичними інститутами. Будь-які дані можна сфальсифікувати, прикрасити, перебрехати, піднісши таким чином, що вони будуть виглядати достовірними і правдоподібними.

Зрозуміло, при всіх своїх недоліках і прихованих у них небезпеки, новітні інформаційні технології, загальна комп'ютеризація, посилення ролі ЗМІ та комунікаційної сфери мають і позитивні сторони. Насамперед, це використання «штучного інтелекту» в суспільних і особистих цілях: економіка, соціальна сфера, культура, наука, повсякденний побут значно виграють від застосування у відповідних галузях комп'ютерної та іншої цифрової техніки [5]. Розширилися можливості індивідуальної творчості та самоосвіти. На основі комп'ютеризації обладнання поліпшені умови медичного обслуговування, відпочинку, інтелектуального праці. Спростився і прискорився у безліч разів обмін інформацією. Не кажучи вже про користь систематизації та збору даних у виробничій інфраструктурі та інших сферах економіки, у службах порятунку і охорони правопорядку, науці та інше. Завдяки впровадженню цифрових технологій на товари споживання значно полегшує людський побут. Інтернет («світова павутина», «Мережа», «глобальний інтелект») перетворився воістину в скарбницю людських знань і найрізноманітнішу інформацію.

Необхідно глибоке і різнобічне вивчення процесів, що відбуваються вже зараз під впливом розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, а також прогнозування їх розгортання в історично-суспільної перспективі найближчого майбутнього. Від того, яким бути духовному світу людства, залежить саме існування і виживання людини розумної на планеті Земля.

Джерела та література

1. Бжезинский З. Великая шахматная доска (Господство Америки и его геостратегические императивы)/ Бжезинский З. – М., 1998. The grand chessboard: American primacy and its geostrategic imperatives - New York : Basic books, October 1997 / Пер. с англ. О. Ю. Уральной. - М. : Международные отношения, 1998
2. Белл Д. Прихід постіндустріального суспільства/ Белл Д. //Сучасна зарубіжна соціальна філософія. - К., 1996. - С.194-251.

3. Дж.Гелбрейт Новое индустриальное общество. Новое индустриальное общество: Пер. с англ. / Дж.Гэлбрейт. - М.: ООО «Издательство АСТ»: ООО «Транзиткнига»; СПб.: Terra Fantastica, 2004. - 602 с. - 405-407.

4. Тоффлер Э. Революционное богатство = Revolutionary Wealth, 2006./ Тоффлер, Э., Тоффлер, Х. - М.: АСТ, 2007. - 576 с

5. Шеннон К. Работы по теории информации и кибернетике/ Шеннон К. - М.: Изд-во иностранной литературы, 1963. - 830 с.

Аннотация

В статье рассматриваются процессы, происходящие в обществе под влиянием мирового информатизации. Дается определение термина «постиндустриальное общество», рассматриваются основные составляющие и присущие ему свойства. Определяется влияние современных информационных средств на личность, их роль в формировании общества.

Ключевые слова: информатизация общества, технотронного общество, постиндустриальное общество, эпоха субкультур, информационные технологии, средства массовой информации.

Annotation

This article examines the processes that took place in the community under the influence of global information. Available definition of "postindustrial society", describes the main components and inherent properties. Determine the impact of modern information tools on the individual and their role in shaping society.

Keywords: informatization of society technotronic society, post-industrial society, the era of subcultures, information technology, media.

УДК 94 + 339.5(470+571) «19/20»

Ірина Жиленкова

СИСТЕМА ПРОТЕКЦІОНІЗМУ В ЕКОНОМІЧНІЙ ПОЛІТИЦІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ І ЗОВНІШНЯ ТОРГІВЛЯ

(друга половина XIX – початок XX ст.)

Статтю присвячено дослідженню системи протекціонізму в Російській імперії у пореформену добу. Висвітлено характерні риси економічної політики та її складових, яку проводили міністри фінансів Російської імперії, з'ясовано загальні тенденції митної політики та її наслідки, виділені негативні впливи високих митних тарифів на розвиток продуктивних сил імперії.

Ключові слова: протекціонізм, митний тариф, Російська імперія, економічна політика, вивіз товарів, промисловість, виробники сільськогосподарської продукції.

Становлення системи протекціонізму в Російській імперії мало тривалу історію. Основні ідеї цієї політики було окреслено ще в XVII – XVIII